מוסרה

כתב עת מבית "הלכה ומסורה" • חדש כסלו תשפ"ז • גיליון עה • שנה ז' • mosera7156287@gmail.com
מפעל "ארחות הלכה" מוסדות "שובי נפשי" תכב"ץ

דבר מו"ר ראש המוסדות

מו"ר כה"ר הגאון המקובל רבי **עזריאל מנצור** שליט"א
ראש מוסדות "שובי נפשי" תכב"ץ

השתפכות בעת קריאת התורה

אדם, אשר נפשו היא מחוברת חיבור גמור באהבת ה' ובתורתו, אזי מתעוררים בו מהדברים אשר באים לידי ביטוי בעת קריאתו בתורת משה, כגון ההתפעלות הדבקות והערגה, מקבלים אצלו ביטוי בעת הזאת ביתר שאת. וכל מי שנמצא בחברתו, רואה וחש את עצם הדברים אשר אוזנו שומעת ועיניו רואות, כי המארי הזה, הוא חי את אשר הוא קורא.

ההשתפכות בקריאה נובעת מהתחברות

ולכן אעלה קצת דברים מענין הערגה של קריאת התורה, אשר ראיתי לא רק אצל בני המארי, אלא גם אצל האנשים שהיו יראים ושלמים. **ומזה התבוננת** ולמדתי את עומק ההתחברות של האנשים האלה, אל התוכן הנקרא. שאין זה ענין, רק שהוא קורא איזה פרקים ונושאים המתעדים את דברי הימים, ומעשיות אשר התרחשו עם האבות, ונכתבו בתורה. אלא אתה רואה כיצד האדם הזה, הוא חי את הקריאה עצמה, וכאלו הוא נמצא בעצם האירוע עצמו ממש, ושותף מלא למציאות שהיתה שם.

קריאה כזו מעוררת את האדם להתבונן בנבכי נפשו

לדוגמא בפרשת וישב, לקרוא את היחס של האחווה בין השבטים, וכל השתלשלות הענין של מכירת יוסף, צורת ההשתפכות בעת הקריאה, ממחישה לציבור השומעים כאלו הם עצמם נמצאים באותו המעמד. והקורא עצמו הוא חלק ושותף עם המכירה, ונושא הוא את רגשי האשמה, וחש את הצער של אותו הילד הקטן אשר הוא חסר אונים בעת הזאת, כתוצאה מהיחס אשר מקבל מאחיו הגדולים. וחש הציבור את המחזה המזעזע של השלכת יוסף לבור, וכן את כל אשר עתיד להתהוות עם האב בעת אשר ישמע את הבשורה של חיה רעה אכלתהו, וכאשר אדם רואה את המארי עם השתפכות הנפש, אזי מעורר באדם את נבכי הנפש לחשיבה בריאה ונכונה, ביחס האישי שלו כלפי הזולת.

מעשה בקריאת פרשת מכירת יוסף בשבת חתן

אספר כי באחת משבתות החתן שהיינו שם בני המשפחה, ואותה שבת היתה קריאת פרשת מכירת יוסף, המארי שקרא את ענין המכירה, היה בוכה וגם מבכה בעת הקריאה, עם קולו הנעים, והנעימה העריבה והיפה. והיו אז מי מהקרואים, שבחייהם לא ראו אדם שמתחבר אל הקריאה באופן הזה, וחש אותה כאילו עתה הוא עומד במעמד המכירה, והתחילו לרטון ביניהם. מה המארי הזה עושה לנו, עתה באנו לשבת חתן לשמוח, או לראות מארי בוכה בקריאת התורה. תשובתי היתה להם, ההבדל ביניכם למארי הוא הבדל תהומי, אצל המארי הוא חי את האמת הנמצאת באמתחתו בכל רגע בעבודת ה', ועתה הוא עוסק במכירת יוסף, וזה מה שפועל בנשמתו ושיחתו זו עם תורת משה. ואולם כאשר יגיע אל ענין שמחת החתן, תראה בעיניך כיצד כל הרמ"ח האברים שבו הם יפעלו כדי לשמח את החתן, כך שאין הדברים סותרים. וכן היה כאשר והתחיל והללויה וכו' איילת חן וכו', כולו בהוד והדר ללוות את החתן ולשמח אותו. וזו היא דרכה של התורה, להרגיש התחברות עם התוכן הנקרא והנלמד.

מחשבה כהלכה

כה"ר הגאון רבי **נריה יצחק הלוי** שליט"א
רב ומו"ץ ק"ק "לקח טוב" מודיעין עלית

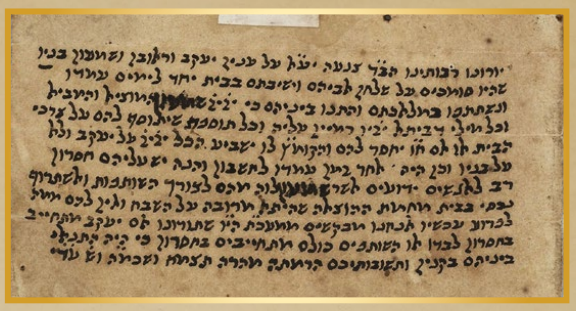
נס פך השמן - גילוי הארת פנים

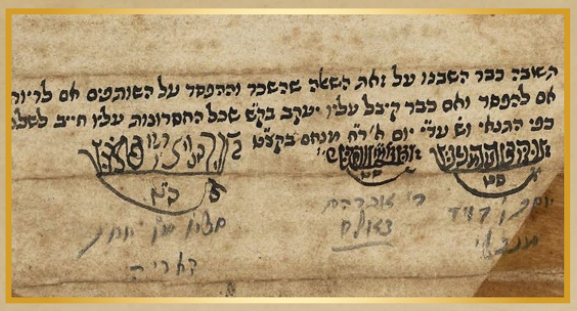
נכנסים אנו לחדש כסלו מהחדשים המיוחדים במעגל השנה, אשר אפשר להתרומם ולהתעלות ולהתחזק באמונת ה' ולדעת שהכל מאיתו יתברך, ושיש לעם ישראל חיבה יתירה והארת פנים מה שאין לאומות העולם. וכדי שנבין זאת יש לשאול מדוע קבעו חנוכה ע"ש נס השמן ולא קבעו על שאר הניסים שנעשו בימים האלה, כגון נצחון המלחמה ורבים ביד מעטים וכו'. וביאר המטה משה (סי' תתקע"ז) שאותן הניסים יש פתחון פה לומר מקרה ולא ה' פעל זאת ח"ו, כי יקרה ענין כזה ליפול רבים ביד מעטים איזה סיבה, אבל נס כזה ששמן אשר בו להדליק רק לילה אחת ונתרבה מעצמו עד שהספיק לשמונה לילות, אין צד לומר כי מקרה הוא, אלא כולם יודו ויאמרו "מאת ה' היתה זאת היא נפלאת בעינינו", וזה יתן לנו כח וחיזוק ודעת שכל מאורעות האדם וכל מאורעות העולם גם מה שנראה כטבע הכל מושגח מאת הבורא יתברך ואם נתבונן יותר לעומק נמצא שתכלית הנס הוא גילוי פנים - "נשיקה" מהקב"ה, נבין את חשיבותו של נס פך השמן, אף שלכאורה אין להשוות חשיבותו לחשיבות הצלת כלל ישראל, כי אדרבה בנס זה שאינו אלא בכדי שיזכו להדלקת המנורה בטהרה היה גילוי מיוחד של אהבת הקב"ה לעמו, כל כולו "נשיקה", חיבה יתירה לעם ישראל. ואנו רואים ביחס האב לבניו, שעיקר אהבתו להם ניכרת בסיפוק הצרכים שאינם מוכרחים להם - "מותרות", כי בן אשר איננו הולך בדרך הישר ואינו רצוי אצל אביו, אין האב דואג אלא לצרכיו ההכרחיים, לא כן בן אשר הוא מחמד עיני אביו, הרי הוא מעניק לו את כל מבוקשו. והנה כשנתבונן בדבר נראה כי אף שלתועלת הבן הרי סיפוק צרכיו ההכרחיים חשוב יותר מהענקת המותרות, מ"מ ההוכחה לחשיבותו של הבן בעיני אביו וחין ערכו אצלו, הוא דוקא בנתינת המותרות, וכל כמה שהצורך קטן יותר, גדולה היא האהבה שהוא אהוב אצל אביו וכן הוא בנס חנוכה. נס הנצחון במלחמה שנמסרו גבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים, היה בבחינת "הכרחיות", על ידו היתה תקומה לכנסת ישראל ונתקיימה על ידו ההבטחה "כי לא תשכח מפי זרעו", אך בזאת עדיין לא היתה ניכרת כל כך אהבת הקב"ה לישראל, ורק נס פך השמן שהוא בבחינת "מותרות" לעומת הניסים שנעשו להצלתם, הוא הגילוי על גודל אהבת הקב"ה אותם (הגר"ח שמואלביץ זצוק"ל) ונחתום בדברי ה"בני יששכר" שחנוכה הכוונה חינוך לגאולה העתידה, שבשעת הדלקת הנרות מתגלה גילוי מהאור הגנוז שהוא אורו של משיח, יהי רצון שנזכה בחנוכה הבא עלינו לטובה ולברכה לגילוי אור משיח צדקנו בחסד וברחמים אכי"ר.

חמדה גנוזה

תשובות חכמי בית דין צנעא[א]

דיני שותפות ודיני ירושה

שאלה

יורונו רבותינו הבית דין צנעא יע"א, על ענין יעקב, וראובן ושמעון בניו, שהיו סומכים על שולחן אביהם, וישיבתם בבית יחד. לימים עמדו ונשתתפו במלאכתם, והתנו ביניהם כי יהיה שמעון המוציא והמביא, וכל מילי דביתא יהיו רמיין עליה, וכל תוספת שיתווסף להם על צורכי הבית, או אם חס ושלום יחסר להם והקומץ (לו) [לא] ישביע, הכל יהיה על יעקב, ולא על בניו, וכן היה.

אחר זמן עמדו לחשבון, והנה יש עליהם חסרון רב לאנשים ידועים, אשר שמעון לוה מהם לצורך השותפות, ואשתרוף נכסי בבית מחמת ההוצאה שהיתה מרובה על השבח, ואין להם ממה לפרוע.

עכשיו אנחנו מבקשים ממעכ"ת הי"ו שתורונו אם יעקב מתחייב בחסרון לבדו, או השותפים כולם מתחייבים בחסרון, כי היה התנאי ביניהם בקניין. ותשובותיכם הרמתה מהרה תצמח ושכמ"ה וש' עד"י[ב].

תשובה

כבר השבנו על זאת השאלה, שהשכר וההפסד על השותפים אם לריוח ואם להפסד, ואם כבר קבל עליו יעקב בק"ש[ג] שכל החסרונות עליו, חייב לשלם כפי התנאי. וש' עד"י יום א' ר"ח מנחם בקצ"ט[ד].

יוסף בן ר' דוד מנזלי[ה]
אברהם בן צאלח צאלח[ו]
סלימאן בן יוסף קארה[ז]

שאלה

יורונו רבותינו בעלי הוראה הי"ו, על ענין ראובן ושמעון אחים שותפים במלאכה, וראובן המוציא והמביא, וכל מילי דביתא רמיין עליה.

ובשעת מיתתו בלא בנים, נתן לנמואל בן שמעון אחיו סך כך וכך במתנה. כוונתו הואיל ויש לו חלק בשותפות, והוא אין לו בנים, זיכה לבן אחיו באותה המתנה.

ולאחר פטירתו, עמד שמעון ושאול בנו, לערער על המתנה שנתן ראובן לנמואל, באמרם שנתן לו אחי אביו המתנה והיא שייכת לשמעון בתורת ירושה. עכשיו אנחנו מבקשים ממעכ"ת הי"ו תורונו אם זכה נמואל במתנה עם לאו ותשובותיכם הרמתה מהרה תצמח ושכמ"ה וש' עד"י ס' וזה לך האות.

תשובה

מצוה לקיים דברי המת[ח] והמתנה שרירא וקיימת וש' עד"י יום ה' ס' ואלה שמות בקצ"ט.

אברהם בן רבי צאלח צאלח
סלימאן בן יוסף קארה
יוסף בן רבי דוד מנזלי

א. מקבץ תשובות חכמי תימן מאוסף הסה"ל. התשובות המתפרסמות כאן הינם של חכמי בית דין צנעא בראשות כמוהר"ר סלימאן בן יוסף קארה (ראה עליו בהערה ז), ניכר מתוך התשובות כי מעשים אלו הובאו לפניהם לדיון והם או סופר בית דינם העלו על הכתב את השאלה והתשובה, אך שינו בכתיבתם את שמות המתדיינים האמיתיים שכן נקטו בשמות יעקב כאב וראובן ושמעון כבנים, וכן נקטו את השם "נמואל" שלא היה מצוי כלל בתימן. בתשובות שלפנינו לא הארכנו בפתיחת מקורי הדינים ובהערות, מחמת קוצר הגליון, ותן לחכם ויחכם. **ב.** ושכרכם מן השמים ושלום על דייני ישראל בקנין שלם **ד.** לשטרי היא שנת התרמ"ו לב"ע **ה.** מארי יוסף בן דוד מנזלי נולד בצנעא לאביו רבי דוד בן אהרן מנזלי, למד תורה מפי אביו ומפי חכמי העיר, מיעט בשיחות ושקע כל כולו אך ורק בעסק תורה, עניו ושפל ברך ובורח מן השררה, שימש כדיין תחת הראב"ד מארי סלימן קארה, זכה ושימש בדיינות למעלה מארבעים שנה, נפטר בשיבה טובה כבן תשעים וחמש שנה. **ו.** מארי אברהם בן מארי צאלח צאלח דור רביעי למהרי"ץ, למד בישיבה שהתקיימה בכניס בית צאלח, בשנת התרכ"ז נתמנה לחבר בבי"ד צנעא תחת הראב"ד מארי סלימאן קארה, במצור והרעב הגדול "חוזת אלנפר" גלה לשבאם ולעמראן. ארבעת בניו נפטרו ברעב. נפטר בצנעא מרעב בכ"ו באייר ה'תרס"ה, בלווייתו השתתפו אך מעט יותר מעשרה אנשים בלבד. **ז.** מארי סלימאן בן יוסף קארה היה אב"ד צנעא במשך כארבעים שנה, וכן החכם באשי של יהדות תימן. אביו היה כמוהר"ר יוסף קארה מתלמידיו המובהקים של מהרי"ץ, אשר שימש כאב"ד צנעא במשך שלשים ושבע שנה, עליו נכתב בספר "סערת תימן" כי ידע את רוב התלמוד עם פירוש רש"י בעל פה. לאחר פטירתו, קבל בנו את התפקיד כבן הראוי לרשת את אביו. ימי ראשית תקופת כהונתו, התאפיינו בחוסר יציבות שלטונית, הדבר השפיע גם על ערעור חיי הקהילה היהודית במקום. רבים מיהודי העיר התפזרו לקהילות השונות, ובכללם גם מארי סלימן, הוא קבע את מושבו בקרית אלקאביל הסמוכה לצנעא, שם שהה לסירוגין. בעת שהותו בעיירה מילא את מקומו כמוהר"ר חיים קרח, בשיתוף חכמים מן הקהילה. עם כיבוש צנעא בידי הטורקים החלה הקהילה להשתקם ורבים מהגולים, חזרו לצנעא. גם מארי סלימן היה מהשבים, הוא מונהשוב לאב"ד ואף לחכם באשי. הוא ניחן בזיכרון מופלג וידע בעל פה פרקים שלמים מספר היד החזקה להרמב"ם, ונודע בבקיאותו בכללי הדינים ופרטיהם.(אנצ' לחכ"ת) **ח.** מתוך דברי השאלה נראה שנתן מתנה גמורה, וא"כ הוא מדין מתנה מחיים, ולא מדיו "מצוה לקיים דברי המת" וככל הנראה השתמשו בלשון זו כלשון מושאלת לקבוע ההוראה שמתנתו קיימת

הלכות ומנהגים - הלכה ומסורה

דיני ברכות השחר

לא נתחייב בהם כל ברכות השחר שניתקנו על הנאת האדם, יש אומרים שאם לא נהנה מאחד מהם, כגון שוכב על מטתו ואינו קם, אינו מברך את הברכות השייכות ללבישת הבגדים והקימה[א] [ונחלקו הפוסקים איזה ברכות הם בכלל זה, ואיזה ברכות ניתקנו על מנהגו של עולם[ב]], ויש אומרים שאף אם לא נהנה מהם מברך, משום שברכות אלו הן ברכות השבח, שעל סדר מעשה בראשית ועל מנהגן של בני אדם נתקנו[ג]. וכתבו הראשונים שכן נהגו ומנהגן של ישראל תורה היא[ד]. וכן מנהג תימן מקדם ומוחזק בידינו עד היום[ה].

אמנם כיון שדעת השו"ע לאומרה בלא שם ומלכות[ו], הרוצה לצאת מידי ספק ישמע את הברכות ממי שנתחייב בהן, ויכוין לצאת ידי חובה. ואם אי אפשר, יברך כל הברכות אע"פ שלא נתחייב בהם, שכבר נתפשט המנהג לאמרם בין נתחייב בין לא נתחייב[ז].

אופנים שונים שלא נתחייב בברכות

ניעור כל הלילה - הניעור כל הלילה, אע"פ שלא ישן כלל, צריך לברך בבוקר את כל הברכות, וכן ברכות "אלהי נשמה" ו"המעביר שינה" צריך לברכם[ח]. וכן המנהג פשוט ברוב קהילות תימן בשבועות והושענא רבה שנעורים כל הלילה, שמברכים בבוקר את כל הברכות [חוץ מברכת על נטילת ידים כמו שנתבאר לעיל][ט]. אלא שיש שנהגו לכתחילה שאם יש מי שישן שהוא מברך להוציא את כולם ידי חובה[י]. ויש מהבלדי שנהגו שלא לברך ברכת המעביר שינה בלבד, אבל ברכת אלהי נשמה אמרוה כרגיל[יא]. ואם ישן בלילה שיתין נשמי לכולי עלמא יכול לברך ברכות אלו[יב].

ברכת 'המעביר' ביום הכפורים ותשעה באב - לדעת הסוברים שאין לברך ברכה אלא אם נתחייב בה, יש אומרים שביום הכיפורים ותשעה באב שאסורים ברחיצת הפנים, אין מברכים ברכת "המעביר שינה"[יג], וכן יש שנהגו בבלדי[יד], אבל מנהג רוב המקומות לברך ברכה זו כשאר הברכות, כיון שהמנהג לברך על סדר העולם והנהגתו[טו].

ברכת 'שעשה לי כל צרכי' ביום הכפורים ותשעה באב - אף ביום הכפורים ותשעה באב שאסורים בנעילת הסנדל, מברכים "שעשה לי כל צרכי", כיון שמברכים על סדר העולם והנהגתו[טז]. וכן המנהג בקהילות השאמי[יז]. ויש אומרים שאף למנהג שמברכים על סדר העולם והנהגתו, אין לברך ברכה זו כיון שכולם אסורים בנעילת הסנדל[יח]. וכן יש שנהגו בבלדי[יט]. אֲבָל, אע"פ שאסור בנעילת הסנדל, מברך "שעשה לי כל צרכי", ואין צריך לחזר אחר אדם אחר שיוציאו ידי חובה[כ]. וכן המנהג פשוט.

סומא, מברך פוקח עורים לכל הדעות, כיון שנהנה במה שאחרים רואים ומראים לו הדרך[כא].

חרש, מברך הנותן לשכוי בינה[כב].

א. תוספות (ברכות ס ע"א ד"ה כי פריס) הרא"ה והריטב"א בשם הראב"ד, הרמב"ם (תפלה פ?) וכן כתב הרא"ש בברכות (פ"ט סי' כג). **ב.** יש כמה דעות בראשונים מה הם הברכות שאי אפשר לברכם אם לא נתחייב בהם, אך כיון שכבר נהגו לברך אפילו נתחייב בהן, לא ראינו להאריך בזה כאן, ובמקו"א נתבאר. **ג.** רמב"ן (פסחים ז ע"ב ד"ה והוי יודע) והר"ן (פסחים ד ע"א מדפי הרי"ף ד"ה ומיהו בירושלמי) הריטב"א (ברכות שם, תענית כט ע"ב) בשם רבי יהודה הנשיא אלברצלוני, הרשב"א (כת"י מהדו' ר"י זקס עמ' רעד) בשמו, כל בו (סי' א) בשם רב נטרונאי ורב עמרם ושאר הגאונים 'שלא על עצמו בלבד הוא מברך אלא על כל העולם מברך את השם שעשה כל הטובות והחסדים האלו תמיד לכל'. וכ"כ כל חכמי ספרד ואשכנז שהמנהג לברך, ומהם האריז"ל (שער הכוונות, ובפע"ח שער הברכות פ"א) הפרי חדש (סי' מו ס"ח) מטה יהודה (ס"ק יד) הרש"ש בנהר שלום (בהקדמת חצות) וכף החיים (ס"ק מט). **ד.** הרמב"ן והר"ן. גם הרמב"ם (שם) הזכיר שכן 'נהגו העם ברוב ערינו'. **ה.** כן היה המנהג בתימן מקדם עוד בזמן הרמב"ם, כמבואר בתשובת רבי אברהם בן הרמב"ם (סי' פג) שכן היה המנהג פשוט לברך את כל הברכות בין נתחייב בהן בין לא נתחייב בהן, וכן כתב מהר"י צאהרי מחכמי תימן הקדמונים בספרו צדה לדרך (פרשת צו), וכן מבואר בשתילי זתים (שם) עץ חיים (ח"ב מו ע"א) ומעיל קטון (סי' א אות מז). [וצ"ע מדברי מהרי"ץ בעץ חיים ח"א ח ע"א, ואכ"מ להאריך בזה]. וכן כתבו רבותינו מהר"ח כסאר בשם טוב (שם) ומהר"י צוברי באמת ויציב (סי' ג), וכ"כ הגר"ש קורח בעריכת שלחן (סי' מו ס"ז) 'הכל נוהגים לברך ברכות השחר בשם ומלכות בין נתחייבו בהן בין לא נתחייבו'. וכן קיבלנו מכל הרבנים וזקני תורה. **ו.** מרן הב"י (סי' מו) כתב דכיון דאיכא פלוגתא במילתא, אין לברך ברכה אא"כ נתחייב בה, וטוב לברכה בלי שם ומלכות. וכן פסק בשלחן ערוך (שם ס"ח). אך הרמ"א בדרכי משה (אות ד) ובהגה כתב שאל ישנה אדם מן המנהג, ולכן יש לברך אפילו לא נתחייב בהן. ורבינו השתילי זתים העלה כאן את הגהת הרמ"א אע"פ שהיא חולקת על השו"ע, כיון שכן המנהג מקובל בכל קהילות תימן, וכפי שכתב רבינו בס"ק יז שכן נתפשט המנהג, וכנזכר לעיל בהערה הקודמת. **ז.** פרי חדש, שתילי זתים (סי' מו ס"ק יז) מעיל קטון למהרי"ץ (סי' א אות מז). וראה במגן אברהם (ס"ק יד) בשם העמק ברכה (ברכות השחר אות ט) שטוב שיביא את עצמו לידי חיוב על כל ברכה. **ח.** בעטרת זקנים (סי' מו) כתב ע"פ שיטת הטור שחילק בין הברכות שהם על סדר העולם לברכות שהם להנאת האדם, דלפי"ז הניעור כל הלילה לא יברך אלהי נשמה והמעביר שינה. והאליה רבא (ס"ק יב) הביאו להלכה, והשיגו עליו האחרונים, ומהם הפרי מגדים (א"א ס"ק ב) והמאמר מרדכי (סי' מז ס"ק יג ד"ה ולענין) ושערי תשובה (ס"ק יב) שהרי מנהג העולם שמברכים את כל הברכות אפילו לא נתחייב בהן ודלא כהטור, וא"כ גם מי שלא ישן צריך לברך ברכות אלו, וכן מפורש בדברי האריז"ל בפרי עץ חיים (שער הברכות פ"ד) שברכות אלו הם בכלל שאר הברכות שאע"פ שלא נתחייב בהם מברך אותם לפי שע"פ המנהג מברכים על סדר ומנהגו של עולם אע"פ שלא נהנה. וכן פסקו הגר"ז (סי' מו ס"ז) בן איש חי (שנה א פרשת ברכה אות ג) ערוך השלחן (סעי' יג) כף החיים (ס"ק מט). [ובשערי תשובה חשש לדבריהם וכתב שיביא את עצמו לידי שינה או ישמע מאחר, וכ"כ המשנ"ב (ס"ק כד). אך כשאינו יכול, יברך כל הברכות]. **ט.** אמת ויציב (סי' ג שו"ת מנחת שלוחה (סי' ג) להגר"ס חוזה, יבוא שילה (סי' מו ס"א, סעי' יא), וכן כתבו הגר"ש קורח והגר"פ קורח שכן המנהג אף בקהילות הבלדי, לברך את כל הברכות בנעורים כל הלילה, וכן מסר הגר"ע בסיס זצ"ל שכן נהגו אף בבלדי (בעי"ת רדאע), וכן כתבו הגר"א אריה, הגר"ע מנצור, הגר"מ צובירי והגר"ש כהן שכן מנהג שרעב, וכן מנהג בידא (הגר"י זכריה), הגר"ח דחבש, וכן מנהג מחוז ירים, וכן מנהג ק"ק עדן. **י.** הגר"ע בסיס, הגר"א אריה, הגר"א שמן, הגר"א שרעבי (ק"ק ירים) ועוד. וכן כתב בשו"ת מנחה שלוחה (שם). אך לא הקפידו בזה אלא לכתחילה היכא דאפשר. ורבים לא דקדקו בכך אף לכתחילה, אלא נהגו בקביעות שהרב מברך ומוציא את הציבור ידי חובה, אע"פ שהוא לא ישן כלל. וכן קבלנו מהגר"ש מחפוד, הגר"מ צובירי, **יא.** הגר"ש מחפוד, הגר"ע בסיס. ומנהג זה ע"פ מה שכתב מהרי"ץ בעץ חיים שלא הזכיר לדלג אלהי נשמה, אלא ברכת המעביר בלבד. וצ"ע מה זה שונה משאר הברכות שנהגו לברכם אע"פ שלא נתחייבו בהם. ולולי דברי מהרי"ץ היה אפשר ליישב ע"פ דברי השערי תשובה דבברכת המעביר שינה מעיני לא שייך מנהגו של עולם, כיון שמזכיר במפורש את העברת שינה מעיניו [ובבאור הלכה (סי' רלט ס"א ד"ה סמוך) הביא דבריו בזה], אבל מהרי"ץ שכתב דהוא ע"פ הרמב"ם, צ"ע דהא המנהג בשאר הברכות דלא כהרמב"ם. **יב.** משנה ברורה (ס"ק כד). **יג.** הרמב"ם (תפלה פ"ז ה"ח) לשיטתו, אמנם בשו"ת התשב"ץ (ח"ב סי' קפו) והריטב"א (תענית ל ע"א) נחלקו על זה, דכיון שאין איסור אלא רחיצה של תענוג, ומותר להעביר ידיו על עיניו כשהן לחות קצת, גם לשיטתו אפשר לברך ברכה זו. **יד.** על פי דברי מהרי"ץ בעץ חיים (סדר הנהגת הבוקר) שהביא דברי הרמב"ם. ואכן צ"ע גדול מנהג זה, דהא תמיד כולם נהגו שמברכים כל הברכות אע"פ שלא נתחייבו בהן, ומה נשתנה ברכה זו שנהגו כהרמב"ם. ולולי שמנהג הנוהגים כן נתייסד ע"פ דברי העץ חיים [ובעיקר מהסידורים תפלת כל פה ותורת אבות], היה אפשר ליישב ע"פ הסברא שכתב השערי תשובה (ס"ק יב) דגם למנהג שמברכים על סדר העולם והנהגתו, אין לברך ברכה זו כיון שמזכיר להדיא את העברת שינה מעיניו. אכן הגר"ע בסיס זצ"ל מסר, שגם מנהג הבלדי לברך המעביר שינה כשאר הברכות, ואין משמיטין שום ברכה. **טו.** קבלנו מהרבנים וזקני תורה. וכפי שכתבו הריטב"א ושו"ת התשב"ץ שם, וכ"כ הפרי מגדים (סי' מו א"א ס"ק יד) וערוך השלחן (סעי' יג) שהמנהג לברך המעביר כיון שמברכים על סדר העולם. **טז.** בעל העיטור (הל' יוה"כ) הרא"ש (יומא פ"ח סי' ג) והר"ן והטור, מובאים בבית יוסף (סי' תריג ד"ה כתב בעל העיטור) הריטב"א (תענית ל ע"א) שו"ת התשב"ץ (ח"ב סי' קפו) אבודרהם (סדר יוה"כ) שכן דעת רוב המפרשים, וכולם נחלקו על הרמב"ם (תפלה פ"ז ה"ח) שכתב שביוה"כ ות"ב שאסורים בנעילת הסנדל, לא יברך ברכה זו. **יז.** וכן כתבו מהר"י צאהרי (פרשת צו), מהר"י צובירי בסידור כנסת הגדולה, ועוד. וכ"כ הגר"ע בסיס זצ"ל שכן מנהג השאמי, הגר"ע מנצור, הגר"א אריה, הגר"ח דחבש על מנהג ק"ק דמאר, הגר"י זכריה על מנהג ק"ק בידא, וכן מנהג ק"ק ירים (סידור תפלת יחיאל). **יח.** כן דעת האר"י בספר פרי עץ חיים כמובא בשערי תשובה (ס"ק יב) דאע"פ שסובר שכל הברכות ניתקנו על מנהגו של עולם, מ"מ כשכולם אסורים בנעילת הסנדל, זה מוגדר שגם אין מנהגו של עולם. **יט.** כן יש שנהגו בבלדי ע"פ דברי מהרי"ץ בעץ חיים (סדר הנהגת הבוקר), ויש מהשאמי בק"ק שרעב ועדן שנהגו כן ע"פ דברי האריז"ל, וכ"כ בספר יבוא שילה להגר"א שרעבי (סי' מו ס"ח) ושם כתב דאע"פ שלובשים מנעלים של לבדים אין לברך שעשה. אמנם דברי מהרי"ץ שהעלה שהמנהג בזה הוא ע"פ דברי הרמב"ם, צ"ע רב, שהרי המנהג פשוט כהגאונים. ואכן גם הרבה מהבלדי נהגו לברך ברכה זו כשאר הברכות, וכן מסר הגר"ע בסיס זצ"ל שכן המנהג גם בבלדי. **כ.** בשיורי ברכה (סי' מו ס"ק ג) כתב בשם תשובה למהר"י ואלי שאבל לכו"ע יברך שעשה לי כל צרכי אע"פ שאסור בלבישת נעלים של עור, כיון שרשאי ללבוש נעלים של לבדים. וכתב בשערי תשובה (ס"ק יב) שהוצרך לטעם זה לדעת הב"י שאין לברך אא"כ נתחייב, אבל לפי המנהג ולדעת האר"י ז"ל אפילו אינו נועל כלל, מברך ברכה זו. וכן הוא במאמר מרדכי (סי' מו ס"ק י) וראה בספר בית מועד להגר"פ קורח (פל"ב ס"ז) מה שכתב בזה. וכן מנהג תימן פשוט שמברכים ברכה זו תמיד. ולא רק לענין אבֵל, אלא רובא דאינשי היו הולכים ע"פ רוב בלי נעליים, ואעפ"כ היו מברכים ברכה זו כדרכם מידי יום ביומו. **כא.** וכן כתבו רבותינו השתילי זתים (שם) ומהרי"ץ בעץ חיים (שם) מהר"י צובירי בסידור כנסת הגדולה, ועוד. וכ"כ הגר"ע בסיס זצ"ל שכן מנהג השאמי, הגר"ע מנצור, הגר"א אריה, הגר"ח דחבש על מנהג ק"ק דמאר, הגר"י זכריה על מנהג ק"ק בידא, וכן מנהג ק"ק ירים (סידור תפלת יחיאל). **יח.** כן דעת האר"י בספר פרי עץ חיים כמובא בשערי תשובה (ס"ק יב) דאע"פ שסובר שכל הברכות ניתקנו על מנהגו של עולם, מ"מ כשכולם אסורים בנעילת הסנדל, זה מוגדר שגם אין מנהגו של עולם. **יט.** כן יש שנהגו בבלדי ע"פ דברי מהרי"ץ בעץ חיים (סדר הנהגת הבוקר), ויש מהשאמי בק"ק שרעב ועדן שנהגו כן ע"פ דברי האריז"ל, וכ"כ בספר יבוא שילה להגר"א שרעבי (סי' מו ס"ח) ושם כתב דאע"פ שלובשים מנעלים של לבדים אין לברך שעשה. אמנם דברי מהרי"ץ שהעלה שהמנהג בזה הוא ע"פ דברי הרמב"ם, צ"ע רב, שהרי המנהג פשוט כהגאונים. ואכן גם הרבה מהבלדי נהגו לברך ברכה זו כשאר הברכות, וכן מסר הגר"ע בסיס זצ"ל שכן המנהג גם בבלדי. **כ.** בשיורי ברכה (סי' מו ס"ק ג) כתב בשם תשובה למהר"י ואלי שאבל לכו"ע יברך שעשה לי כל צרכי אע"פ שאסור בלבישת נעלים של עור, כיון שרשאי ללבוש נעלים של לבדים. וכתב בשערי תשובה (ס"ק יב) שהוצרך לטעם זה לדעת הב"י שאין לברך אא"כ נתחייב, אבל לפי המנהג ולדעת האר"י ז"ל אפילו אינו נועל כלל, מברך ברכה זו. וכן הוא במאמר מרדכי (סי' מו ס"ק י) וראה בספר בית מועד להגר"פ קורח (פל"ב ס"ז) מה שכתב בזה. וכן מנהג תימן פשוט שמברכים ברכה זו תמיד. ולא רק לענין אבֵל, אלא רובא דאינשי היו הולכים ע"פ רוב בלי נעליים, ואעפ"כ היו מברכים ברכה זו כדרכם מידי יום ביומו. **כא.** וכן כתבו רבותינו השתילי זתים (שם) ומהרי"ץ בעץ חיים (שם) וכן כתב בשלחן ערוך השלחן (סעי' יג) כף החיים (ס"ק מט). [ובשערי תשובה חשש לדבריהם וכתב שיביא את עצמו לידי שינה או ישמע מאחר, וכ"כ המשנ"ב (ס"ק כד). אך כשאינו יכול, יברך כל הברכות]. **טו.** אמת ויציב (סי' ג שו"ת מנחת שלוחה (סי' ג) להגר"ס חוזה, יבוא שילה (סי' מו ס"א, סעי' יא), וכן כתבו הגר"ש קורח והגר"פ קורח שכן המנהג אף בקהילות הבלדי, לברך את כל הברכות בנעורים כל הלילה, וכן מסר הגר"ע בסיס זצ"ל שכן נהגו אף בבלדי (בעי"ת רדאע), וכן כתבו הגר"א אריה, הגר"ע מנצור, הגר"מ צובירי והגר"ש כהן שכן מנהג שרעב, וכן מנהג בידא (הגר"י זכריה), הגר"ח דחבש, וכן מנהג מחוז ירים, וכן מנהג ק"ק עדן. **יז.** הגר"ע בסיס, הגר"א אריה, הגר"א שמן, הגר"א שרעבי (ק"ק ירים) ועוד. וכן כתב בשו"ת מנחה שלוחה (שם). אך לא הקפידו בזה אלא לכתחילה היכא דאפשר. ורבים לא דקדקו בכך אף לכתחילה, אלא נהגו בקביעות שהרב מברך ומוציא את הציבור ידי חובה, אע"פ שהוא לא ישן כלל. וכן קבלנו מהגר"ש מחפוד, הגר"מ צובירי, **יא.** הגר"ש מחפוד, הגר"ע בסיס. ומנהג זה ע"פ מה שכתב מהרי"ץ בעץ חיים שלא הזכיר לדלג אלהי נשמה, אלא ברכת המעביר בלבד. וצ"ע מה זה שונה משאר הברכות שנהגו לברכם אע"פ שלא נתחייבו בהם. ולולי דברי מהרי"ץ היה אפשר ליישב ע"פ דברי השערי תשובה דבברכת המעביר שינה מעיני לא שייך מנהגו של עולם, כיון שמזכיר במפורש את העברת שינה מעיניו [ובבאור הלכה (סי' רלט ס"א ד"ה סמוך) הביא דבריו בזה], אבל מהרי"ץ שכתב דהוא ע"פ הרמב"ם, צ"ע דהא המנהג בשאר הברכות דלא כהרמב"ם. **יב.** משנה ברורה (ס"ק כד). **יג.** הרמב"ם (תפלה פ"ז ה"ח) לשיטתו, אמנם בשו"ת התשב"ץ (ח"ב סי' קפו) והריטב"א (תענית ל ע"א) נחלקו על זה, דכיון שאין איסור אלא רחיצה של תענוג, ומותר להעביר ידיו על עיניו כשהן לחות קצת, גם לשיטתו אפשר לברך ברכה זו. **יד.** על פי דברי מהרי"ץ בעץ חיים (סדר הנהגת הבוקר) שהביא דברי הרמב"ם. ואכן צ"ע גדול מנהג זה, דהא תמיד כולם נהגו שמברכים כל הברכות אע"פ שלא נתחייבו בהן, ומה נשתנה ברכה זו שנהגו כהרמב"ם. ולולי שמנהג הנוהגים כן נתייסד ע"פ דברי העץ חיים [ובעיקר מהסידורים תפלת כל פה ותורת אבות], היה אפשר ליישב ע"פ הסברא שכתב השערי תשובה (ס"ק יב) דגם למנהג שמברכים על סדר העולם והנהגתו, אין לברך ברכה זו כיון שמזכיר להדיא את העברת שינה מעיניו. אכן הגר"ע בסיס זצ"ל מסר, שגם מנהג הבלדי לברך המעביר שינה כשאר הברכות, ואין משמיטין שום ברכה. **טו.** קבלנו מהרבנים וזקני תורה. וכפי שכתבו הריטב"א ושו"ת התשב"ץ שם, וכ"כ הפרי מגדים (סי' מו א"א ס"ק יד) וערוך השלחן (סעי' יג) שהמנהג לברך המעביר כיון שמברכים על סדר העולם. **טז.** בעל העיטור (הל' יוה"כ) הרא"ש (יומא פ"ח סי' ג) והר"ן והטור, מובאים בבית יוסף (סי' תריג ד"ה כתב בעל העיטור) הריטב"א (תענית ל ע"א) שו"ת התשב"ץ (ח"ב סי' קפו) אבודרהם (סדר יוה"כ) שכן דעת רוב המפרשים, וכולם נחלקו על הרמב"ם (תפלה פ"ז ה"ח) שכתב שביוה"כ ות"ב שאסורים בנעילת הסנדל, לא יברך ברכה זו. **יז.** וכן כתבו מהר"י צאהרי (פרשת צו),

בעומק ההלכה

כה"ר הגאון רבי **נתנאל מנצור** שליט"א
מחו"ר ישיבת "שובי נפשי" תכב"ץ

שאלה: הנה יש בתפילה חלקים הנאמרים מעומד וחלקים הנאמרים מיושב, ויש מקומות שיש העומדים בהם ויש היושבים, כיצד הוא הדין והמנהג?

תשובה: (בחדש שעבר כתבנו כלפי מנהג העמידה באמירת ה' מלך וה' הוא האלהים, וכעת נבא לעוד מקומות)

א. ברוך שאמר - למעשה פשט המנהג ברוב ככל ק"ק תימן לאמרו בעמידה. (רבינו השת"ז כתב לאמרו מעומד, לעומת זאת מהרי"ץ ציין שקצת נהגו לאמרו מעומד, ומשמע שרובם היו אומרים אותו בזמנו מיושב, וכנראה נשתנה המנהג מזמנו)

ב. ויברך דוד - בשת"ז כתב לאמרו מעומד, ומהרי"ץ שאי"צ לאמרו מעומד, ולמעשה מנהג הבלדי וחלק מהשאמי (ירים, מחוית, צ'לאע, חבאן, רדאע) נהגו לאומרו מיושב. ויש מהשאמי שנהגו לעמוד (מנהג השאמי בצנעא, מנהג שרעב, וחלק ממחוז דמאר).

ביאור התשובה

כפי שהקדמתי בחדש קודם, אין חיוב עמידה בתפילה מדברי חכמינו רק בתפילת העמידה בלבד או בקדושת הי"ח בלבד, ושאר מקומות שיש העומדים ויש היושבים, אינו מדינא אלא הכל תלוי במנהג המקומות.

עמידה בברוך שאמר - כתב רבינו השת"ז בסימן נא (ס"ק א): וקבלו לאומרו מעומד, ואפילו ביחיד. לעומתו כתב מהרי"ץ בפירושו (דף טו ע"א): וקצת נהגו לאמרו בעמידה ע"פ הרב האריא"ל ז"ל. ועיין בסדור כנסת הגדולה למהרי"ץ צובירי ח"א דף נד. היום פשט המנהג ברוב ככל מחוזות תימן לומר ברו"ש בעמידה גם אלו ההולכים אחרי מנהגי מהרי"ץ. אמנם מקצת קהלות נהגו שהרב או החזן אומרים בקו"ר ב"ש בעמידה והצבור יושבים, וכן תועד מנהג ק"ק צ'אלע וק"ק חבאן. וכן יש לדקדק בלשון מהרי"ץ בהוראות תפלת שחרית ש"ש שהש"צ אומר בקו"ר (דף קל ע"א). (וכ"ז דלא כהמנהג הקדום שהראינו במ"א שכולם קורין הזמירות יחד, והש"צ היה מתחיל באמירת קדיש דיוצר).

עמידה בויברך דוד - בענין זה העלה רבינו הרד"ם בשת"ז (סימן נא סעיף ז) את כללות דברי הרמ"א לעמוד בב"ש בויברך דוד ובישתבח, ובביאורו (ס"ק יב) כתב שצריך לעמוד עד אומרו אתה הוא וכו', והביא מנהג האריז"ל ליתן צדקה כשאומר ואתה מושל בכל, כמ"ש בשעה"כ. ובתכלאל ע"ח (דף כג ע"א) כתב: ולא נהגנו לעמוד בויברך דוד, והטעם כתבו המפרשים לפי מנהג העומדים באמירתו כי הוא מפני שנהגו לתת צדקה מעומד והעמידה משום נתינת הצדקה ליד הגבאי המחזר לגבות. א"כ לדידן דלא נהגו לגבות צדקה בויברך דוד אין לעמוד, ונהרא נהרא ופשטיה. עכ"ל. תן דעתך שלעיל מינה כתב 'ולא נהגו רוב קהלות' 'וקצת נהגו לאומרו בעמידה', אף שכתב 'לא נהגנו' נראה שאין כוונתו שכלל לא נהגו כן בעירו אלא מעט ממש, שכן בסו"ד כתב: ונהרא נהרא ופשטיה. ודבריו נראים מכוונים עמ"ש רבינו השת"ז לענין נתינת הצדקה. ואליבא דאמת אילו היה טעם העמידה מחמת נתינת הצדקה, בשבת שאין נותנים צדקה צ"ל בישיבה, ועיין בכנה"ג אמוי"צ ח"א סימן כ"א מ"ש להשיב דישנם טעמים נוספים לעמידה בויברך דוד.

אף שלעניין אמירת ה' מלך וברוך שאמר, כאמור רוב ככל בני תימן למחוזותיהם ולמקומות מושבותם נוהגים לאמרם בעמידה, בין אלו הנוהגים עפ"י מנהגי השאמי ובין אלו הנוהגים עפ"י מנהגי הבלדי, לענין העמידה בויברך דוד בק"ק הבלדי כולם נהגו בישיבה. ובשאמי התקבל המנהג רק בחלק מהיישובים בתימן. בצנעא מנהג רוב השאמי (ביה"כ אלוסטא, ועוד), היו נוהגים לומר בעמידה, וכן היה המנהג "ביה"כ הגדול" בשכונת נחלת צבי בירושלים, שנתייסד עפ"י מנהגי השאמי בצנעא. וכן אמר לי אמו"ר הגאון שליט"א שהיה המנהג "בבית סלם". בק"ק שרעב נהגו לומר בעמידה. במחוז דמאר היה המנהג משתנה בין בתי הכנסת חלקם עמדו וחלקם המשיכו בישיבה כבזמירות. וכן נראה שלא היה מנהג חלוט בעיר עדן. מנהג מעניין היה בק"ק בידי"א שהיו בימות החול יושבים (אא"כ נותנים צדקה) ובשב"ק עומדים.

בק"ק ירים, בק"ק מחווית, בק"ק צ'אלע, בק"ק חבאן ובק"ק רדאע נהגו לומר מיושב. ונהרא נהרא ופשטיה.

משפט כהלכה

כה"ר הגאון רבי **דניאל לוי** שליט"א
דומ"צ בק"ק ראש העין
ורב בית הכנסת בית יעקב נחלת יוסף

טרמפיסט שלא חגר

שאלה: ראובן אסף ברכבו 'טרמפ', את שמעון חבירו שהוצרך גם הוא להגיע לאותו יעד, או הכיוון אליו ראובן נוסע. דא עקא, שבמהלך הנסיעה שוטר הבחין ששמעון אינו חגור בחגורת בטיחות כנדרש בחוק, ואותת לרכב לעצור בצד הדרך. השוטר קנס את הנוסע שעבר על תקנת חובת החגירה, בתשלום של 250 ₪, ובנוסף קנס גם את הנהג שהיה חגור בחגורת בטיחות, בסך 250 ₪ [+ 2 נקודות] עקב אחריותו על הנוסע ברכבו.

נשאלת השאלה: האם שמעון הנוסע צריך לפצות את ראובן הנהג בדמי הקנס שחוייב בגללו?

תשובה: א. כאשר לאחר שאסף את הטרמפיסט, הנהג ראה שהנוסע אינו חגור בחגורת בטיחות, ובכל זאת המשיך בנסיעתו בלי לבקש ממנו לחגור, הנוסע פטור מחיובי הקנס שהוטל על הנהג שעבר על החוק האוסר לנהוג ברכב, אא"כ הנהג והנוסעים שבו חגורים בחגורת בטיחות.

ב. אמנם כאשר הנהג לא יכל לראות בבירור אם הנוסע אינו חגור בחגורת בטיחות. והמשיך בנסיעתו לאחר שאסף את הטרמפיסט בלי לברר זאת. וכל שכן אם הנוסע התיר את החגורה במהלך הנסיעה - אי אפשר לחייב את הנוסע בעבור הקנס שקיבל הנהג בדיני אדם, משום שנחשב שהזיק בדרך גרמא, אבל נראה שהוא חייב לפצותו מדיני שמים.

ג. אבל באופן שהנהג לא ראה, אך שאל את הטרמפיסט אם הוא חגור - והנוסע השיב לו שהוא חגור, ורק אז המשיך הנהג בנסיעתו, אזי הנוסע חייב לפצות את הנהג שסמך על דבריו.

ביאור התשובה:

ביחס לחלק ב' של התשובה: מכיון שהנזק לנהג לא הגיע באופן ישיר ממעשה הנוסע אלא בגרמתו, הרי זה בכלל גרמא בנזקין, ופטור מדיני אדם. אבל מדיני שמים חייב, ואינו יוצא ידי שמים עד שישלם - כמתבאר בתחילת פרק הכונס (ב"ק נה:) ובעוד כמה מקומות בש"ס ובפוסקים, בדין גרמא בנזקין - שפטור מדיני אדם וחייב מדיני שמים.

ביחס לחלק ג' של התשובה: מבואר בגמ' (ב"ק צט:) שהמראה דינר לשולחני לבדקו אם הוא טוב או רע, כדי לדעת אם כדאי לו ליטלו. ואמר לו השולחני שהוא טוב, ונטלו על סמך אמירתו, ולאחר שנטלו התברר שהוא דינר רע, והפסיד - חייב השולחני לשלם לו ההפסד. ומבואר בגמ', שהחיוב הוא לשיטת ר' מאיר שנפסקה הלכה כמותו, שמי שמזיק בגרמי מתחייב בתשלומים - אעפ"י שלא הזיק בידיים אלא גרם במעשיו היזק לאחרים.

(חשוב לציין: בגדר דין גרמי - נחלקו הפוסקים ויש כמה שיטות בהגדרת 'גרמי', ולכל שיטה יש תנאים אחרים מתי אפשר להחשיב אותו כ'מזיק בגרמי'- יעויין טוש"ע חו"מ סי' שפו ונידון בהרחבה בנושאי כליו, ואכמ"ל)

בנוסף לזה, בגמ' (שם) מובא שריש לקיש הראה דינר לרבי חייא לבדקו אם הוא טוב או רע, ואמר לו ריש לקיש 'חזי דעלך קא סמיכנא' - ראה כי עליך אני סומך. והסביר ריש לקיש את אמירתו זו, כדי שאם יתברר שהדינר הוא רע, יחויב רבי חייא לשלם לו על ההפסד - משום דינא דגרמי.

הרי"ף למד מזה, שאין השולחני מתחייב עד שיאמר לו השואל 'עליך אני סומך'. אבל אם לא אמר לו 'עליך אני סומך', פטור. וכן פסק השו"ע (חו"מ סי' שו סעיף ו), עיי"ש. ומדין זה גם למדו הפוסקים על אחריות יועץ למתן ייעוץ מוטעה ולנזק שנעשה בעקבותיו - מדין מזיק בגרמי. שכיון שנגרם לניזק היזק רק מפני שסמך עליו - יש אפשרות שהמייעץ יתחייב לשלם לו את ההפסד.

בעניין זה שונה חיוב העושה על פי עצת חבירו, משאר חיובי דינא דגרמי שהוזכרו במקומות אחרים. שכאן אף שהמתייעץ עשה למעשה בעצמו את ההיזק, מ"מ כיון שעשה כן רק עפ"י דבריו של המייעץ - הרי זה כאילו המייעץ עצמו עשה ההיזק, ואפי' שהמייעץ לא עשה שום מעשה בגוף הדבר הניזוק, עם כל זה חייב לשלם לו ההפסד גם בדיני אדם.

ועל כן, כשהנהג לא יכל לראות בבירור אם הנוסע אינו חגור בחגורת בטיחות. ולא המשיך בנסיעתו עד שבירר אצל הנוסע שהוא חגור, הנוסע יהיה חייב לשלם לנהג שסמך על דבריו גם את תשלומי הקנס שהנהג קיבל.

שם הגדולים

כמוהר"ר רבי נחמיה "מוטא" זיע"א

אחד מן הדמויות המרתקות ביותר מבין חכמי תימן, אם כי לא מוכרות כל כך בין יהודי תימן, הוא רבי נחמיה מוטא, אשר חי ופעל לפני קרוב לחמש מאות שנה, ואף שגדל והתעצם ונעשה לתלמיד חכם מובהק בתימן, עם כל זאת עיקר פעלו והשפעתו היה בהודו במדינת "קוצ'ין".

לע"ע לא ידועים פרטים מדוייקים אודות מקום לידתו בתימן, היכן חי ומי היו רבותיו.

רבי נחמיה בן אברהם מוטא נולד בתימן בערך בשנת השט"ו, היה גדול בתורה בנגלה ובנסתר, אך בעקבות גזרה שגזרו השלטונות על יהודי תימן לצמצם את לימוד התורה ולהצניע את יהדותם, עקר רבי נחמיה מתימן להודו למדינת קוצ'ין, שם יכל לעסוק בתורה ללמוד וללמד לשמור ולעשות ללא חשש.

על דבר הגעתו לקוצ'ין ישנם מסורות שונות, יש אומרים שנמלט מתימן, וי"א שהגיע לשם ע"י ספינת מסחר שהפליגה מתימן להודו.

משהגיע להודו נוכחו מנהיגי הקהילה היהודית לדעת, כי מדובר באדם בעל שיעור קומה הבקיא בכל חדרי תורה, משכך קבלוהו עליהם לרבם. עד היום שמו נהגה בקרב בני העדה הקוצינית בהערצה, ולמעשה הוא החכם התורני היחיד הידוע שחי שם.

השם "מוטא" אינו שם משפחה, אלא "מוטא", הוא "זקן" בשפת המליאלאם שבה השתמשו יהודי קוצ'ין כשפת חול.

ציון רבי נחמיה מוטא

רבי נחמיה נפטר לחיי נצח בנר ראשון של חנוכה שנת הש"נ, ונקבר בבית הקברות היהדי במקום, קברו הוא היחיד ששרד נכל בית העלמין היהודי, מאחר וגם גויי המקום הכירו בערכו הרם, יש אומרים שכאשר באו להחריב את בית העלמין רצו להחריב גם את קברו של רבי נחמיה ובדרך נס כל פעם שבאו להרסו לא צלחה מחשבת פעם נתגלתה תקלה הטקטור ופעם נעצר ללא סיבה נראית לעין בסמוך לקבר ללא יכולת להמשיך.

על מצבת קברו נכתב כך "נח נפש, של המקובל המפורסם סבא קדישא, אשר שפעת אור תורתו זורח בכל תפוצות, החכם השלם החסיד הא-להי, כמוהר"ר נחמיה ן' כמוהר"ר החכם היקר אברהם מוטא זצוק"ל, ושבק חיים לרבנן ביום כ"ה לחדש כסלו שנת הושל"ם ליצירה, תנצב"ה זיע"א".

כ"כ היתה רבה השפעתו של החכם התימני שם, משכך ביום פטירתו עורכים סעודת מצוה לזכרו, על שמו הוקם בית כנסת "היכל נחמיה" במושב גבעת כח, וכן רבים קוראים לבנם על שמו.

דברי הימים

ראשית גלות היהודים בתימן – מאמר השלמה

בעבר פרסמנו במדור זה חקירה ודרישה והשערה בדבר ראשית הגעת יהודים לתימן, והנה אשכחנא מרגניתא דלית בה טימי, במה שיצא כעת מעל משב"ח הדפוס, מתוך כתי"ק של מרן הגר"י צובירי זיע"א ואביא תמצית דבריו (ויצבור יוסף בר ח"ו עמ' קמ"ג ואילך).

שבא - תימן

תחילה וראש מאשש הוא את השמועה כי מלכות "שבא" הינה בתימן "וכן כתב בספר יוחסין השלם וז"ל ומלכות שבא הנקראת **ניקולאה** ממלכות **ימן** באה לשמוע חכמת שלמה ונתנה לו עושר גדול" "ועד היום היהודים אשר שם קורים לצנעא אשר היא ראש מלכות ימן אוזל, וכן חצר מות נקרא כן עד היום ונקרא מלכות שבא". "וכן כתב הראב"ע בדניאל (ז' פסוק י"ד) וז"ל ומלכות **אלימן** היא **שבא**" עכ"ל.

עמודי שלמה - עמודים המיוחסים לשלמה המלך ב"מאריב - תימן"

יהודים בתימן בזמן הושע

"בשנה התשיעית למלך הושע בא שלמנאסר מלך אשור ויולך משם את ישראל שבי וכו', ולפי החשבון שם אחרי ששים ואחת שנה לגלות זו של שלמנאסר השלישי משבית היהודים לפוראווא מלך תימן אנשים ארבע מאות וששים איש וביתו, כבואם שם הרע עמהם המלך ויכבוש אותם לעבדים, הביאו עמהם ספר תורת משה וכו' וכו' הספרים האלה נחלקו לשלש מחלקות תורת משה, כתובים, נביאים. כל חלק הבדילו מחביריו בתיבת עופרת ויהיו משמרת ביד **נשיאם שמעון רבן משבט אפרים** הוא הראשון בשבית תימן המשגיח עליהם. תחת ממשלת המלך הזה היתה שה פזורה ישראל (מכאן משמע שפיזרם בכל ארצות תימן) מאכל נבזה לזאיבי תימן וכו' וכו'

מאימת משפטם נפתו רבים מן הנפוצים האלה וכו' כי כיחשו בפיהם בשם השם הקדוש וכו', אך לאלהיישראל התחננו בלבם תמיד כי יפדם ויסלח להם. ומעטים מן הגולים האלה נשארו נאמנים לה' אלהיהם ועושים כתורת משה נביאם בעצת **רבן** ותוכחתו".

אח"כ מצטט מרן זיע"א מדבריו עוד כי המלך קרא את **רבן** ושאלו מדוע אינם עובדים לאלהיו והוא השיב למלך כי אף על המלך לירא מאת ה' הנכבד והנורא אשר יצר יש מאין "אמנם גם לך מלכי הוא אשר נתן לך הכח והמלוכה על הארצות האלה", לשאלת המלך מנין לו ידיעה על האלוה הזה, השיבו כי כן חקוק בספר תורת משה הנמצא בידו, והוא חשוב אצלו יותר מכל אוצרות תבל. המלך שחרה לו על כן, מתחילה החרים את ספריו והניחם על במת אלילו, ואמר לאלהיו כי הקריב לו את כל חמדת היהודים, אמנם חשש מאד מדברי רבן, מחמת גזילת הספרים קראו צום ועצרה, ובנו קורשא אשר מלך תחת אביו אחר תשע שנים מגזילת הספרים השיבם לרבן ביום העשירי לחדש שבט, ויתן דת כי מיום זה והלאה יעבדו את אלהיהם בלי מעצור. ועשו יום זה יום חג לדורותם. יהודים אלו וצאצאיהם התגוררו בתימן במשך תקצ"ב שנים, עד אשר גורשו משם בימי בית שני קרוב לימי הורדוס

ועל התשועות...

אף כי משחרבה עירנו נוטל כבוד מבית חיינו ערבה כל שמחה, ימי משתה ושמחה בתימן היו שם דבר, סעודות מצוה עם שירי קדש ריקודים ושמחה של קדושה יתירה, על כולנה ידועה "סעודת מצוה" היינו הסעודה הנערכת למחרת יום החופה והקידושין, כסעודה שמחה במיוחד העשירה במאכלים מיוחדים, ובשירה עריבה.

ברם זר כי היה נקלע ל"סעודת מצוה" בעיר רדאע, אם היה מגיע אליה בראשיתה, היה תוהה לרגע אם טעה בכתובת, כי תחת קול רינה וששון, ריקודים מחולות, היה נגלה לנגד עיניו מחזה חריג, אחר שהגישו למסובים מיני תרגימא ונתח בשר להיטיב לבם. לאחר ברכות עץ אדמה שהכל. הרבנים פותחים בפיוטים מיוחדים, הרב המקדש פותח בפיוט "שפל רוח שפל ברך וקומה" והרב השני עונה "שלום לבן דודי הצח והאדמון" והקהל שרים אחריהם בשתי קבוצות בקול ערב בהשתפכות הנפש עד הזלת דמעה בגיל ורעדה.

מראה העיר רדאע

שמחה ותוגה משמשים בערבוביא, הזלת דמעה במקום שמחה, אינו דבר מצוי, עד שיטעה הרואה כי שמא נקלע לסעודה אחרת ולא לסעודת חתן, אך לבוש המסובים, המגדנות והתפאורה מראים כי כן שמחת חתן היא, מה גם שמיד בסיום שני השירים הללו בדמעה, מתחילים מיד בשירת אבא שלם שבזי זת"ע עם ריקודים לשמח את החתן.

ובכן מדוע מערבים הם אנחה בשמחה, ויגון בששון?

בימי מארי יחיא סאלם עומיסי זיע"א ראב"ד רדאע (אביו של היבי"ע) אירע מקרה עלילה על היהודים, שונאי ישראל הקמים עלינו בכל דור לכלותינו, זממו להצר ליהודים, במקרים מעין אלו הרבנים הם העומדים כתריס בפני הפורענות, שמים נפשם בכפם להליץ יושר, ולנסות לבטל רוע הגזירה אצל המושל.

בעת הגזירה חל יום חתונתו של רבי סלימאן צפר ז"ל, מחמת הגזירה במקום לפצוח בשירה ובריקוד התעטפו הרבנים בטלית, והחלו שרים את השירים הללו "שפל רוח" שכולו תחינה וכניעה לפני הבורא יתברך, והשיר "שלום לבן דודי" שכולו תחינה לאל עליון שיגאלנו שנית ברחמיו, ומנהמת ליבם הטהור שרו את השיר בבכיה, השתפכות הנפש והתיחדות עם כנסת ישראל. כשבלבם תפילה לה' שיצילם מצרה זו שנתרגשה עליהם.

מן שמיא הכניס ה' בלבו של המושל, לשלוח את המפקד שונא ישראל "אל סייד עלי אל דררי" שר"י, ועמו שני חיילים להביא את הרבנים לפניו, משהגיעו לבתיהם לא מצאום, והודיעו להם שהם שוהים כעת בסעודת חתונה

הם שמו פעמיהם לבית משתה החתנים, מה אכפת להם לרשעים אלו אם תופר השמחה ותיקטע באיבה בלקיחת הרבנים תוך כדי סעודת החתונה, בייחוד כי בתימן הרבנים הם המשוררים והם השוערים בסעודות מצוה בפתיחת פיהם בשירת קדש, בדברי תורה, וכאשר חותמים הרבנים, תמה הסעודה.

והנה זימן בורא כל עולמים שרשעים אלו, נכנסו בדיוק בעת שירת הרבנים בבכיה והשתפכות הנפש בשני הפיוטים הנזכרים. לתדהמתו של המפקד, אשר תיאר לעצמו כי יראה את הרבנים בעת ריקוד או שירה, בשבת שחוק על פניהם, תחת זאת ראה אותם מתחננים ובוכים. משכך שאל "מה עושים פה"? האם זו חתונה או אבל ח"ו?

השיבו לו הרבנים. זו חתונה ושרים בתשבחות לשי"ת.

כששמע כך הדברים עשו עליו רושם עד עומק נפשו, ידוע ידע כי בשמחותיהם מתגודדים הם ברמחים, ממלאים פיהם דברי היתול וניבול פה, וכאן אש קדש שלהבת יה.

בהחלטה של רגע סב אחורנית, כשהוא מותיר את השמחה על כנה, וירד חזרה עם החיילים למושל. כששאל אותו המושל היכן היהודים. שח לו את אשר ראו עיניו במסיבת חתנים, ואמר לו אדוני המושל אם ביום שמחתם של היהודים עושים כך, בימי צער ותוגה אל אחת כמה וכמה. ונתהפך לבו לטובה ונתבטלה הגזירה.

משכך זכר לאותו מאורע הנהיגו שקודם שישירו וירקדו לשמח החתן, ישורור שני פיוטים אלו בחרדת קדש ובדמעה, לשבח ולהודות לשם יתברך על הניסים שעשה לנו ולאבותינו בכל דור ודור, ואח"כ ימשיכו בשירה בזמרה ובריקוד לשמח חתן וכלה.

(ע"פ סידור שיח שפתותינו עמ' 724)